

7. «Kronika sportowa»: [O myśliwstwie, sport żeglarski, samojazdowy] / паводле інфармацыі ад уласных карэспандэнтаў // Sport. – 1906. – 5 stycz. – S. 2.

8. *Łyskawa, M.* Idea olimpijska w Polsce (1918–2008) / M. Łyskawa // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Kultury Fizycznej* / red.: J. Eider. – Szczecin, 2010. – № 26. – S. 9–10.

9. Lekkoatletyka w Polsce 1919 – 1994 / pod red.: Bernard Woltmann. – Poznań : Poznańska Drukarnia Naukowa, 1994. – 180 s.

10. *Olechnik, L.* Organizacje dziennikarskie w Łodzi (1916–1939) / L. Olechnik // *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica* / pod red.: W. Jarno, J. Kita. – Łódź, 1999. – № 66. – S. 65–86.

11. Spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej oraz poradnik reklamowy. Rocznik trzeci 1924/25 rok / red.: T. Pietraszek. – Warszawa: Biuro ogłoszeń Teofil Pietraszek., 1924. – 224 s.

12. Spis gazet i czasopism Rzeczypospolitej Polskiej oraz poradnik reklamowy. Rocznik trzeci 1932 rok / red.: T. Pietraszek. – Warszawa: Biuro ogłoszeń Teofil Pietraszek, 1932. – 260 s.

13. Statut Związku Dziennikarzy Sportowych Rzeczypospolitej Polskiej / Na mocy decyzji Komisarza Rządu m. st Warszawy. – Warszawa: Piotr Pyz i Ska, 1934. – 8 s.

14. *Szujecki, K.* Życie sportowe w Drugiej Rzeczypospolitej / K. Szujecki. – Warszawa: Bellona SA., 2012. – 272 s.

15. *Wojtycza, J.* Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego I Przysposobienia Wojskowego jako element koordynacji system bezpieczeństwa w IIRP w latach 1927–1939 / J. Wojtycza // *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka* / red.: K. Budzowski. – Kraków, 2012. – № 2 (VII) – S. 83–90.

(Дата падачы: 26.02.2021 г.)

Я. М. Ляпешкін

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск

Y. Liapeshkin

Belarusian State University, Minsk

УДК 94(476):35.078«1864/1914»

МЕРАПРЫЕМСТВЫ ГУБЕРНАТАРАЎ ПА КАНТРОЛЮ ЗА РЫМСКА-КАТАЛІЦКІМ КАСЦЁЛАМ І ДУХАВЕНСТВАМ У БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯХ У 1864–1914 ГГ.

EVENTS OF THE GOVERNORS FOR THE CONTROL OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH AND THE CLERGY IN THE BELARUSIAN PROVINCES IN 1864–1914

У артыкуле прааналізаваны асноўныя мерапрыемствы губернатараў па кантролю за каталіцкім касцёлам на беларускіх землях. Зроблены высновы, што пасля падаўлення

паўстання 1863–1864 гг. прадугледжваўся перавод каталіцкіх касцёлаў у праваслаўныя храмы і павелічэнне колькасці праваслаўных вернікаў за кошт каталікоў. Але к пачатку XX ст. у сувязі са зменай урадавага курсу ў бок большай верацярпімасці гэтая тэндэнцыя змянілася і была накіравана на захаванне існуючых пазіцый праваслаўнай царквы.

Ключавыя словы: беларускія губерні; губернатары; праваслаўе; каталіцкі касцёл.

The article analyzes the main activities of governors for the control of the Catholic church in Belarus. It is concluded that after the suppression of the uprising of 1863–1864. It provides a transition of the Catholic churches in the Orthodox churches and the increase in the number of Orthodox believers at the expense of Catholics. But by the beginning of the 20th century, in connection with the change of government policy in the direction of greater tolerance, the trend has changed and was aimed at preserving the existing positions of the Orthodox Church.

Keywords: Belarusian provinces; the governors; Orthodoxy; Catholic church.

Пасля падаўлення паўстання 1863–1864 гг. расійскія ўлады пачалі актыўна праводзіць на беларускіх землях русіфікацыю [1, с. 211]. Гэта азначала, што ў грамадска-палітычным жыцці планаваліся меры, накіраваныя на ўмацаванне пазіцый рускай мовы, культуры, праваслаўя, дзяржаўнай улады. І ў гэтай справе губернатары (начальнікі губерняў) і вышэйстаячыя генерал-губернатары (галоўны начальнік краю) выступалі як надзейныя прараднікі ўрадавага курсу.

Адной з асноўных перашкод на шляху правядзення палітыкі русіфікацыі ў беларускіх губернях уяўляўся рымска-каталіцкі касцёл. Яго пазіцыі планавалася аслабіць. Найбольш актыўна русіфікатарскія меры, у тым ліку накіраваныя супраць касцёла, ажыццяўляліся ў першыя гады пасля паўстання 1863–1864 гг. У 70–90-я гг. XIX ст. паслабленні чаргаваліся з узмацненнем ціску з боку дзяржаўнай улады. І толькі ў пачатку XX ст. намеціўся выразны адыход ад палітыкі ўмяшання адміністрацыі ў справы веры.

Каталіцкі касцёл найбольш пацярпеў за падтрымку паўстання 1863–1864 гг. у Беларусі: храмы закрывалі, паства пераводзілася ў праваслаўе. Ксяндзы за ўдзел у паўстанні падвяргаліся жорсткім пакаранням (смяротная кара, ссылка, катарга і інш.) [2, с. 63, 65]. Уводзіліся абмежавальныя законы ва ўнутраным жыцці касцёла [3, с. 40]. Вялося назіранне за пропаведзямі, а дзейнасць каталіцкага кліру па-за межамі прыхода ўспрымалася як палітычная [4, с. 330].

Адбываліся прымусовыя пераводы каталіцкіх вернікаў у праваслаўе. Як адзначала беларуская даследчыца С. М. Самбук, «асабліва ў гэтым атрымала поспех мінскае начальства». У Мінскай губерні за 1864–1866 гг. у праваслаўе перайшло больш за 20 тыс. чалавек. У Гродзенскай губерні да 1867 г. змянілі канфесію больш за 11 тыс. вернікаў [5, с. 145]. Відавочна, гэтаму садзейнічалі і губернатары.

Згодна з цыркулярамі ад 19 і 23 студзеня 1865 г. прызначэнне ксяндзоў на вышэйшыя духоўныя пасады і законавучыцелямі патрабавала дазволу губернатара [2, с. 86].

Адразу пасля падаўлення паўстання 1863–1864 гг. кіраўнік Віленскага генерал-губернатарства М. М. Мураўёў (1863–1865) выказаў незадавальненне губернатарам адносна сітуацыі ў краі ў рэлігійнай сферы.

14 ліпеня 1864 г. ён паведамляў гродзенскаму губернатару І. М. Скварцову (1863–1868) пра выкарыстанне ў многіх мясцовасцях праваслаўнымі сялянамі польскіх малітоўнікаў як дома, так і ў царкве, а таксама пра наведванне імі замест царкваў каталіцкіх касцёлаў [6, арк. 1].

Галоўны начальнік Беларуска-Літоўскага краю лічыў гэта вынікам звычаю, які захаваўся з часоў існавання ўніі. Тады ксяндзы і памешчыкі імкнуліся «навязаць сялянам думку, што яны не рускія, а палякі і тым задушыць у краі карэнныя пачаткі праваслаўя і рускай народнасці». З другога боку, М. М. Мураўёў вінаваціў ва ўкараненні гэтых звычаяў цывільнае начальства, якое не вяло дастатковага нагляду, а таксама прыходскіх святароў, якія былі абавязаны «агароджваць праваслаўнае насельніцтва ад падобнага здзяйснення» [6, арк. 1–1 зв.]. Таму галоўны начальнік краю прапанаваў кіраўніку Гродзенскай губерні распарадзіцца пра адабранне ў праваслаўнага насельніцтва польскіх малітоўнікаў і распаўсюджваць замест іх рускія. «Тых жа са спакуснікаў, якія выкрыты будуць у распаўсюджванні паміж праваслаўным народам польскіх малітоўнікаў або ў падгаворванні яго наведваць для малітвы каталіцкія касцёлы, абкладаць штрафам ад 25 да 50 руб. ...» [6, арк. 1 зв.–2].

Таму 6 жніўня 1864 г. гродзенскі губернатар І. М. Скварцоў цыркуляра на загадаў ваенным начальнікам, міравым пасрэднікам, гарадскім і павятовым паліцэйскім упраўленням прыняць меры да выканання прадпісанняў генерал-губернатара. Пры гэтым ён прасіў у выпадках выяўлення вінаватых у распаўсюджванні каталіцызму выпрошваць у яго дазвол на спагнанне штрафу. Разам з гэтым губернатар распарадзіўся і пра выпіску рускіх малітоўнікаў для продажу праваслаўным вернікам [6, арк. 3–3 зв.].

Мясцовыя ўлады пільна сачылі за выкананнем гэтага распараджэння. Так, 5 студзеня 1865 г. ваенны начальнік г. Пружаны і Пружанскага павята прасіў аб дазvole спагнаць з праваслаўных сялян, якія наведвалі касцёл, штраф [6, арк. 11–11 зв.]. У адказе гродзенскі губернатар нагадаў, што падвяргаць спагнанню трэба толькі тых, хто падгаворвае праваслаўных наведваць для малітвы касцёл ці распаўсюджвае польскія малітоўнікі. Таму губернатар не ўхваліў накладанне штрафу на сялян, якія наведвалі касцёлы «па адной памылцы і ўкаранелых звычаях». Ён прапанаваў з улікам таго, што «адхіленне падобных звычак ляжыць на абавязку праваслаўнага духавенства», то згаданыя сяляне «...могуць быць падвергнуты спагнанню па меркаванні мясцовага прыходскага святара» [6, арк. 12–13].

У той жа час на рапарце ваеннага начальніка гродзенскаму губернатара з'явіўся надпіс (верагодна, рукой апошняга): «У цыркуляры не сказана, што наведвальнікі касцёла павінны падвяргацца спагнанню па меркаванні прых[одскага] прав[аслаўнага] духавенства» [6, арк. 11]. Таму гэтая прапанова гродзенскага губернатара пружанскаму ваеннаму начальніку выходзіла за межы распараджэння генерал-губернатара.

Нярэдка ад губернатараў паступалі ініцыятывы аб скарачэнні колькасці касцёлаў. Так, 4 ліпеня 1865 г. начальнік Гродзенскай губерні І. М. Скварцоў дакладваў віленскаму генерал-губернатару К. П. фон Каўфману (1865–1866), што «са змешчаных у Брэсцкім павеце дзевяці рымска-каталіцкіх прыходскіх касцёлаў шэсць знаходзяцца ў 5 стане, у якім каталіцкая насельніцтва не перавышае 2000...». Губернатар прапанаваў зачыніць Стаўскі касцёл, які быў драўляны і прыйшоў у лядашчы стан. 348 прыхаджан меркавалася перавесці ў Воўчанскі касцёл (са 154 прыхаджанамі), які быў каменны і на блізкай адлегласці [7, арк. 7–7 зв.].

17 ліпеня 1865 г. К. П. фон Каўфман падтрымаў прапанову губернатара аб скасаванні Стаўскага касцёла. Пры гэтым генерал-губернатар прасіў даставіць яму звесткі пра астатнія пяць касцёлаў 5-га стана Брэсцкага павета. Ён прыгадваў, спасылаючыся на заканадаўчыя акты, што справа магла дайсці да закрыцця тых касцёлаў, якія па малалікасці прыхаджан існуюць адзіна толькі з «мэтай распаўсюджвання польска-каталіцкай прапаганды» [7, арк. 10, 12 зв.].

Просьба сялян Стаўскага каталіцкага прыхода Пятра Шаўчука, Івана Сулімы, Людвіга Карчэўскага і іншых аб «адмене распараджэння адносна закрыцця Стаўскага касцёла» не мела поспехаў. Прасіцелі скардзіліся, што «са скасаваннем гэтага касцёла яны будуць пастаўлены ў цяжкае па выкананні абрадаў веры». 6 верасня 1865 г. К. П. фон Каўфман прасіў гродзенскага губернатара «...абвясціць прасіцелям, што такое хадайніцтва іх пакінута... без наступстваў, бо... яны без цяжкасці могуць звяртацца ў Воўчанскі касцёл, які знаходзіцца не ў далёкай адлегласці» [7, арк. 14], аб чым 18 верасня 1865 г. брэсцкі ваенны начальнік абвясціў сялянам [7, арк. 15].

Усяго ў Гродзенскай і Віленскай губернях у 1864–1867 гг. было закрыта 140 касцёлаў і кляштароў [2, с. 65]. Калі ў 1864 г. на тэрыторыі Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай, Магілёўскай і Ковенскай губерняў налічвалася 37 каталіцкіх манастыроў, то ў пачатку XX ст. засталася толькі восем [3, с. 44].

Між тым мясцовыя чыноўнікі часам выкарыстоўвалі канфесійнае пытанне, каб выслужыцца перад начальствам. Так, 30 красавіка 1865 г. міравы пасрэднік 2-га ўчастка Слонімскага павета Гродзенскай губерні Лаўроў адправіў гродзенскаму губернатару 62 польскія малітоўнікі, якія адабраў

у праваслаўных сялян і рабочых Альбярцінскай фабрыкі, выконваючы пасаду (в.п.) шылавіцкага валаснога старшыні М. А. Данільчык [6, арк. 20].

25 мая 1865 г. І. М. Скварцоў прапанаваў слонімскаму ваеннаму начальніку правесці дазнанне: «кім дадзены былі гэтыя малітоўнікі праваслаўным сялянам і ці даўно знаходзяцца ў звароце паміж сялянамі» [6, арк. 21–21 зв].

Між іншым за наведванне касцёлаў з праваслаўных сялян быў спагнаны штраф у памеры 50 руб. 49 кап. Грошы губернатар накіраваў у казначэйства, але прапанаваў слонімскаму ваеннаму начальніку на будучыню «спагнанняў у падобных выпадках без майго дазволу, не рабіць» [6, арк. 22].

Магілёўскі губернатар А. П. Беклемішаў (1857–1868) таксама імкнуўся ўздзейнічаць на рэлігійныя справы адміністрацыйным чынам. У цыркуляры ад 25 ліпеня 1864 г., адсылаючы копіі прапановы галоўнага начальніка краю ад 14 ліпеня, ён прадпісваў ваенным павятовым начальнікам і павятовым спраўнікам «у выпадку выяўлення асоб, якія спакушаюць... праваслаўных да малітваў па польскіх малітоўніках або наведвання каталіцкіх касцёлаў» падаваць на вінаватых штраф і даносіць кожны раз пра тое губернатару [8, арк. 1].

Ваенны начальнік Сенненскага павета 11 верасня 1866 г. у рапарце начальніку Магілёўскай губерні прасіў аб дазеле абкласці штрафам праваслаўную сялянку м. Лукомля Юлію Ляванаву, якая была на малітве ў Лукомльскім рымска-каталіцкім касцёле [8, арк. 17]. Але губернатар дзейнічаў у адпаведнасці з патрабаваннямі вышэйшага кіраўніцтва. 8 кастрычніка 1866 г. ён адказаў ваеннаму начальніку Сенненскага павета, што «збіранню штрафу падлягаюць толькі асобы, якія падбукторвалі праваслаўных з мэтай спакушэння з праваслаўя да наведвання касцёлаў, але не тыя, хто наведваюць касцёлы, калі яны робяць гэта не ў відах ўхілення ад праваслаўя» [8, арк. 18–18 зв.].

Такім чынам, службовыя асобы, падначаленыя губернатару, актыўна выконвалі яго распараджэнні, накіраваныя на паслабленне каталіцкай прысутнасці на беларускіх землях, што разглядалася як барацьба з «польскім уплывам».

У пэўныя рамкі, якія ўводзіліся губернскай адміністрацыяй, трапляла і абраднасць каталіцкіх вернікаў. Так, в.п. магілёўскага губернатара віцэ-губернатар М. М. Біппен 5 кастрычніка 1867 г. накіраваў цыркуляр паліцмайстру і павятовым спраўнікам. У ім нагадваўся ўказ Рымска-каталіцкай духоўнай калегіі ад 16 мая 1845 г., згодна з якім прадпісвалася «ўсяму лацінскаму духавенству ў тутэйшым краі: не дапускаць адвольных хросных хадзоў і набажэнстваў па-за касцёламі, а таксама не дазваляць выстаўлення на палях, дарогах і наогул па-за касцёламі, крыжоў, распяціяў і іншых святых выяваў» [9, арк. 19].

В.п. губернатара тлумачыў, што згаданы ўказ пастаянна парушаўся «ў відах палітычна-рэлігійнай польскай прапаганды». Таму галоўны начальнік краю М. М. Мураўёў выдаў распараджэнне «аб забароне збудавання новых і выпраўленні старых крыжоў па-за могілкамі». Гэты дакумент губернатар распаблікаваў у цыркуляры ад 25 ліпеня 1864 г. Следам выйшлі цыркуляры «аб абмежаванні хроснага ходу толькі мурамі і агароджаю касцёлаў» ад 15 лютага і 2 сакавіка 1866 г. [9, арк. 19].

Аднак галоўнаму начальніку краю даносілі, што ў некаторых мясцовасцях працягваюць парушаць згаданыя распараджэнні. Таму віленскі генерал-губернатар, якому да 1869 г. у адміністрацыйным плане падпарадкоўваліся Магілёўская і Віцебская губерні, прадпісваў губернатару «зрабіць распараджэнне аб строгім назіранні за выкананнем выкладзеных вышэй прадпісанняў», што той і зрабіў [9, арк. 19].

У залежнасць ад чыноўнікаў таксама трапляла вырашэнне ўнутраных праблем, звязаных з гаспадарчым жыццём касцёла (рамонт, абслугоўванне і інш.).

Так, рамонт касцёльнага будынка быў немагчымы без узгаднення з уладамі. Напрыклад, у пачатку 1870-х гг. мела месца хадайніцтва магілёўскага архібіскупа аб дазvole выправіць пашкоджанні, нанесеныя навалніцаю ў будынку Замошанскага рымска-каталіцкага касцёла. 10 ліпеня 1872 г. міністр унутраных спраў А. Я. Цімашаў (1868–1878) паставіў у вядомасць начальніка Віцебскай губерні П. Я. Растоўцава (1869–1880) аб адсутнасці перашкод да выпраўлення касцёльнага будынка [10, арк. 33].

Таксама прадстаўнікі касцёла звярталіся з падобнымі просьбамі да губернатара. Напрыклад, Магілёўская рымска-каталіцкая духоўная кансісторыя накіравала віцебскаму губернатару хадайніцтва аб дазvole выпраўлення Нідэрмуйжскага касцёла Дынабургскага павета. 16 мая 1873 г. ён паведаміў аб гэтым міністру [10, арк. 82–82 зв.]. 27 мая 1873 г. кіраўнік Міністэрства ўнутраных спраў (МУС) адказаў, што з яго боку не сустракаецца перашкод адносна папраўкі касцёла [10, арк. 85].

У супрацьстаянні з каталіцкімі ксяндзамі значная роля адводзілася не толькі губернскім уладам, але і праваслаўнаму кліру, на баку якога звычайна стаяў і мясцовы начальнік губерні. Так, віцебскі губернатар В. М. Далгарукаў (1884–1894) у справаздачы імператару за 1885 г. скардзіўся, што, нягледзячы на адданую працу праваслаўнага духавенства, апошняе матэрыяльна не забяспечанае, а адміністрацыя не можа ўздзейнічаць на духоўны стан насельніцтва [11, арк. 24–25 зв.]. У дзейнасці рымска-каталіцкага духавенства ён бачыў варожасць інтарэсам рускай царквы і народнасці. Адміністрацыя ж, які б не вяла пільны нагляд за ксяндзамі, не мела «...той маральнай моцы, развіццё якой шляхам прапаганды

і пастырскага аўтарытэта павінна безумоўна прыналежаць праваслаўнаму духавенству» [11, арк. 24–24 зв.].

У 1897 г. мінскі губернатар М. М. Трубяцкой (1886–1902) адправіў у Санкт-Пецярбург прапанову магільёўскага архібіскупа Сымона пра магчымасць выкарыстання беларускай мовы ў каталіцкім набажэнстве ў мясцовасцях, у якіх пераважала беларускае насельніцтва. Нягледзячы на дазвол Рымскай курыі, архібіскупа выслалі ў Адэсу. Таму можна пагадзіцца з меркаваннем А. Ф. Смалянчука, што «ўлады адчувалі небяспеку беларускамоўнага набажэнства ў каталіцкім касцёле» [12, с. 83].

У канфесійнай палітыцы, накіраванай на ўмацаванне праваслаўя, губернатары, зразумела, падтрымлівалі вярхоўную ўладу. Так, у 1902 г. начальнік Віцебскай губерні І. І. Чаплялеўскі (1899–1904) і праваслаўнае епархіяльнае кіраўніцтва ўсяляк імкнуліся адхіліць хадайніцтва евангелістаў-лютэран Дзвінскага прыхода аб будаўніцтве малітоўнага дома на ахвяраванні вернікаў [2, с. 103–104].

Сітуацыя кардынальна змянілася падчас Першай расійскай рэвалюцыі, калі 17 красавіка 1905 г. быў выдадзены ўказ аб верацярпімасці. 12 пункт гэтага ўказа прадугледжваў адкрыццё наноў тых малітоўных дамоў, якія былі закрыты ў адміністрацыйным парадку. Разам з тым губернатары сакрэтным цыркулярам былі папярэджаны, што, каб не спакушаць праваслаўных, адкрыццё павінна праводзіцца без урачыстасцяў [13, с. 257–258; 2, с. 123]. Такім чынам, улады імкнуліся праз адміністрацыйны рэсурс у выглядзе губернатараў рэгламентаваць на свой лад выкананне законаў.

18 жніўня 1905 г. было выдадзена цыркулярнае распараджэнне МУС аб працэдурцы пераходу з праваслаўнага веравызнання ў іншае. Правілы пераходу патрабавалі ад асобы, якая вырашыла змяніць праваслаўе на іншае хрысціянскае веравызнанне, падачы заявы губернатару. Апошні паведамляў аб гэтым духоўнаму начальству, якое і давала адказ. Аб падачы заявы і прыняцці верніка ў іншае веравызнанне начальнік губерні апавяшчаў і праваслаўнае епархіяльнае кіраўніцтва. Такім чынам, правілы пераходу задзейнічалі губернатара ў якасці пасрэдніка паміж вернікам і духоўным начальствам [2, с. 112–113].

У сувязі з указам аб верацярпімасці Дэпартамент духоўных спраў замежных веравызнанняў МУС 18 жніўня 1905 г. разаслаў губернатарам цыркуляр, які 16 верасня быў даведзены да чыноў паліцыі і спраўнікаў. Цяпер прызнавалася, што «адпадзе ад праваслаўнай веры ў іншае хрысціянскае веравызнанне або веравучэнне не падлягае пераследу» [14, арк. 85].

Пасля 1905 г. у беларускіх губернях адбываўся інтэнсіўны пераход з праваслаўя ў іншыя хрысціянскія канфесіі (табліца 1). Асабліва ў гэтым плане вылучаўся Дрысенскі павет на Віцебшчыне. У сувязі з чым нават імператар звяртаў увагу віцебскага губернатара на дрэнную, з яго пункту гледжання, з’яву [2, с. 113–114]. Гэта сведчыла, што вярхоўная ўлада была

занепакоена змяншэннем прыхільнікаў пануючай канфесіі і выказвала губернатарам сваю заклапочанасць.

Табліца 1

Колькасць асоб, якія перайшлі з праваслаўнага ў рымска-каталіцкае веравызнанне ў беларускіх губернях (1905–1913 гг.) [3, с. 190]

Гады	Віленская	Віцебская	Гродзенская	Магілёўская	Мінская	Усяго
1905	16 286	2288	3625	1084	8787	32 070
1906	6862	1245	342	298	5686	14 433
1907	2332	484	81	5	20	2922
1908	944	294	194	82	353	1867
1909	276	175	426	61	710	1648
1910	382	162	444	102	562	1652
1911	380	107	658	52	165	1362
1912	441	76	479	—	142	1138
1913	294	80	444	55	229	1102
Усяго	28 197	4911	6693	1739	16 654	58 194

У канцы XIX – пачатку XX ст. Віленская і Гродзенская губерні, акрамя кіраўніка МУС, па-ранейшаму падпарадкоўваліся віленскаму, ковенскаму і гродзенскаму генерал-губернатару. 13 ліпеня 1893 г. віленскі генерал-губернатар П. В. Аржэўскі (1893–1897) прасіў гродзенскага губернатара Дз. М. Баццошкава (1890–1899) расследаваць грунтоўнасць ананімнай заявы «пра перавагу рымска-каталіцкага элемента ва ўрадавых установах Брэсцкага павета і пераважнага ўжывання польскай мовы ў гэтых установах» [15, арк. 1]. Для праверкі выкладзеных у заяве абставін губернатар звярнуўся да брэсцкага паліцмайстра. Той абверг гэты данос, патлумачыўшы, што мясцовыя служачыя рымска-каталіцкага веравызнання ў апошні час зусім не размаўляюць паміж сабой ці са староннімі асобамі па-польску ва ўрадавых установах. Пры гэтым ён пацвердзіў наяўнасць на службе асоб «польскага паходжання» [15, арк. 2–4].

У пачатку XX ст. назіралася адміністрацыйнае паслабленне ў замяшчэнні пасада дзяржаўных служачых прадстаўнікамі розных нацыянальных і рэлігійных груп насельніцтва.

Яшчэ 27 мая 1864 г. было ўхвалена палажэнне Заходняга камітэта, якое прадугледжвала «паступовае замяшчэнне ўсіх месцаў, якія маюць непасрэднае сутыкненне з народам, асобамі рускага паходжання» [16, арк. 93 зв.]. Яно дзейнічала да 25 чэрвеня 1903 г. і было фактычна адменена, бо «дасягнула сваёй мэты». У сувязі з адменай пастановы віленскі генерал-губернатар П. Дз. Святаполк-Мірскі (1902–1904) паведамляў губернатарам, што адпала неабходнасць дасылаць ведамасці аб пераменах у асабістым складзе губернскіх чыноўнікаў і спісы паліцэйскіх ураднікаў. Таксама ён падкрэсліваў, што «асобы польскага паходжання», выпрабаваныя шматгадовай службай і добранадзейнасцю, на той ці іншай пасадзе сустракаюцца толькі ў выглядзе выключэння [16, арк. 93–93 зв.]. Увогуле П. Дз. Святаполк-Мірскі выступаў супраць прыцягнення каталіцкай канфесіі, каб не садзейнічаць аддаленню беларусаў-каталікоў ад урада і прыцягненню іх да палякаў [17, с. 95, 100].

З гэтага часу на пасаду ўрадніка маглі дапускацца і неправаслаўныя асобы «рускай народнасці». Але раілася назіраць, «каб, пры роўных якасцях, давалася перавага асобам праваслаўнага веравызнання» і каб каталікі «прызначаліся ў мясцовасці са змешаным па веравызнанні насельніцтвам з асабаю абачлівасцю» [16, арк. 94].

У сваю чаргу падначаленыя генерал-губернатару начальнікі Віленскай, Гродзенскай і Ковенскай губерняў распаўсюджвалі гэтыя паведамленні на сваіх тэрыторыях. Так, гродзенскі губернатар М. М. Асаргін (1903–1905) давеў гэтую інфармацыю 2 ліпеня 1903 г. губернскаму праўленню і павятовым спраўнікам [16, арк. 95–96].

Але некаторыя губернатары нават у пачатку XX ст. зацята працягвалі барацьбу з «польска-каталіцкімі ўплывамі». У прыватнасці, гродзенскі губернатар П. М. Баярскі (1912–1913) бачыў у дзейнасці ксяндзоў паланізацыю насельніцтва. Таму ён забараняў польскамоўныя мерапрыемствы і вывучэнне каталіцызму ў школах на польскай мове. Пры гэтым ён не зацвердзіў на пасаду дырэктара гарадскога банка паляка Паплаўскага [18, с. 135].

Акрамя таго, П. М. Баярскі 3 верасня 1913 г. выдаў абавязковыя пастановы для жыхароў Гродзенскай губерні. У іх змяшчаўся пункт пра забарону на «прыбыццё з іншых губерняў рэлігійных рымска-каталіцкіх працэсій без папярэдняга атрымання на гэта дазволу мясцовай губернскай адміністрацыі». Вінаватыя ў невыкананні ці парушэнні гэтых правіл падвяргаліся ў адміністрацыйным парадку штрафу альбо арышту [19, арк. 79, 79 в–79 г].

Такім чынам, у другой палове XIX – пачатку XX ст. можна вылучыць дзве ўмоўныя фазы ў канфесійнай палітыцы, значную ролю ў якой адыгрывалі начальнікі беларускіх губерняў. Першая фаза ахоплівае перыяд з 1863 па 1904 г., калі з часу падаўлення паўстання 1863–1864 гг. пачалося актыўнае ўмяшанне мясцовай губернскай адміністрацыі ў справы веры. Гэты перыяд

суправаджаўся то большым, то меншым ціскам з боку ўлады, але тэндэнцыя захоўвалася нязменнай – уціск касцёла і павелічэнне ўплыву праваслаўнай царквы. У выніку да пачатку XX ст. у праваслаўе прымусова ці добраахвотна перайшлі тысячы прыхаджан. Другая фаза пачалася ў 1905 г. і цягнулася па 1913 г. Указам аб верацярпімасці 1905 г. намеціўся адыход ад прымусовага ўмяшання ў рэгуляванне адносін у канфесійнай сферы. З пачаткам гэтага перыяду адбыліся масавыя пераходы з праваслаўя ў каталіцызм. Але да пачатку Першай сусветнай вайны сітуацыя стабілізавалася.

За кошт каталіцкага касцёла губернатары падтрымлівалі праваслаўную царкву, павялічвалі яе паству і колькасць храмаў. Яны сачылі, каб польскамоўная рэлігійная літаратура не трапляла ў рукі праваслаўных, а лацінскі абрад не выходзіў за касцёльныя межы. Чыноўнікі-каталікі таксама ўяўлялі небяспеку для ўладаў, таму перавага пры прызначэннях на пасады аддавалася праваслаўным. Рэвалюцыйныя падзеі 1905–1907 гг. змянілі сітуацыю ў напрамку большай талерантнасці з боку ўлад да неправаслаўных канфесій. Але за губернатарамі захоўваліся адміністрацыйныя рычагі ўздзеяння на рэлігійнае жыццё (дазвол на рэлігійную працэсію, пасярэдніцтва пры пераходзе ў іншую канфесію), якімі тыя нязменна карысталіся.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Бригадин, П. И.* Минские губернаторы: история власти / П. И. Бригадин, А. М. Лукашевич. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2009. – 351 с.
2. Канфесіі на Беларусі (канец XVIII – XX ст.) / В. В. Грыгор’ева [і інш.]; навук. рэд. У. І. Навіцкі. – Минск: Экаперспектыва, 1998. – 337, [2] с.
3. *Яноўская, В. В.* Хрысціянская царква ў Беларусі, 1863–1914 гг. / В. В. Яноўская. – Минск: Беларус. дзярж. ун-т, 2002. – 197, [2] с.
4. Грамадска-палітычнае жыццё ў Беларусі, 1772–1917 гг. / А. У. Унучак [і інш.]; рэд. кал.: В. В. Даніловіч (гал. рэд.) [і інш.]; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Минск: Беларус. навука, 2018. – 572, [1] с.
5. *Самбук, С. М.* Политика царизма в Белоруссии в 60–90-е гг. XIX века / С. М. Самбук. – Минск: Наука и техника, 1980. – 224 с.
6. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Гродна (НГАБ у Гродна). – Ф. 1. Воп. 6. Спр. 436. Дело о принятии мер в ликвидации случаев соращения православного населения к римско-католической вере. 15.07.1864 – 31.12.1865.
7. НГАБ у Гродна. – Ф. 1. Воп. 6. Спр. 450. Переписка с виленским генерал-губернатором об упразднении 8-ми костёлов в Брестском у[езде]. 08.07.1865 – 19.08.1871.
8. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 2001. Воп. 1. Спр. 962. Дело по предложению главного начальника края о запрещении поселянам посещать католические костелы и употреблять польские молитвенники. 25.07.1864 – 08.10.1866.
9. НГАБ. – Ф. 2001. Воп. 1. Спр. 1042. Циркуляры губернатора о воспрепятствовании Домостому Викентию ехать в С.-Петербург для подачи императору прошения в восстановлении Деречинского костела. 16.08.1867 – 29.05.1868.

10. НГАБ. – Ф. 1430. Воп. 1. Спр. 35228. Отношение Могилевской римско-католической духовной консистории и губернатора рапорты уездных исправников об исправлении и починке римско-католических зданий. 24.01.1872 – 30.12.1872.

11. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў. – Ф. 1284. Воп. 223. 1886 г. Спр. 86. С копіей со всеподданнейшего отчета витебского губернатора за 1885 г.

12. *Смалянчук, А. Ф.* Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй: польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864 – люты 1917 г. / А. Ф. Смалянчук. – СПб.: Неўскі прасцяг, 2004. – 406 с.

13. Об укреплении начал веротерпимости: именной указ Сенату, 17 апреля 1905 г., № 26125 // Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3: в 33 т. – СПб., 1908. – Т. 25: Отд. 1. – С. 257–258.

14. НГАБ. – Ф. 295. Воп. 1. Спр. 7506. Циркуляры Департамента полиции и минского губернатора. 17.03.1905 – 18.11.1905.

15. НГАБ у Гродна. – Ф. 1. Воп. 9. Спр. 52. Дело о запрещении разговаривать на польском языке в правительственных учреждениях. Брестского у[езда]. 16.07.1893–03.12.1894.

16. НГАБ у Гродна. – Ф. 1. Воп. 9. Спр. 1546. Циркуляры МВД и губернатора о запрещении открывать тайные польские школы; о запрещении продажи книг, напечатанных без проверки цензурой; о представлении отпусков чиновникам и др. 31.12.1902–17.05.1903.

17. *Біч, М.* «Всеподданнейший отчет...» виленского, гродненского и ковенского генерал-губернатора П.Д. Святополк-Мирского Николаю II / М. Біч, В. Пічукоў // Беларус. гіст. часоп. – 1997. – № 2. – С. 94–116.

18. *Афанасьева, Т. Ю.* Гродненские губернаторы (1801–1917 гг.): документально-биографические очерки / Т. Ю. Афанасьева, Р. Ф. Горячева, В. В. Швед. – Гродно: Гродн. тип., 2007. – 166, [1] с.

19. НГАБ. – Ф. 295. Воп. 1. Спр. 8021. Дело о привлечении к ответственности лиц вывесивших вывески, плакаты на польском языке. 12.03.1910–17.04.1914.

(Дата падачы: 14.02.2020 г.)

М. П. Лях

Белорусский государственный университет, Минск

М. Liakh

Belarusian State University, Minsk

УДК 94(52):327

ЛОНДОНСКИЕ ПЕРЕГОВОРЫ МЕЖДУ ЯПОНИЕЙ И СССР В 1955–1956 ГГ.

THE LONDON TALKS BETWEEN JAPAN AND THE SOVIET UNION IN 1955–1956

Статья посвящена первым официальным переговорам между Японией и Советским Союзом. Несмотря на неудачный исход, они смогли положить начало полноценному об-